

Øystein Henriksen Ingrid Fylling

Johans Tveit Sandvin

Rusforebyggende foreldremøter i skolen

Foreldremøter med et rusforebyggende formål har blitt en utbredt virksomhet i norsk skole. I stigende grad inngår slike møter i standardiserte programmer som primært er forankret hos helsemyndighetene. Hva er så skolens rolle i dette arbeidet? Artikkelen konkluderer med at skolen snarere blir et instrument for denne virksomheten, enn en aktiv aktør, noen som også reiser noen prinsipielle spørsmål.

INTRODUKSJON

Ifølge en kartlegging gjort av Helsedirektoratet gjennomførte over halvparten av norske ungdomsskoler foreldremøter med et rusforebyggende formål i skoleåret 2008/09 (www.settegrenser.no). Rusforebyggende foreldremøter er altså en virksomhet som i omfattende, og sannsynligvis økende grad, finner sted i norsk skole. Foreldres betydning for barn og unges rusmiddelbruk ble for alvor satt fokus på i løpet av 1990-tallet (Pedersen 2006). Dette bidro også til en gradvis endring i det rusforebyggende arbeidet overfor ungdom, fra et ganske ensidig fokus på jevnaldersmiljø og ungdomskultur (Hauge 1980), til et stadig tydeligere fokus på relasjonen mellom foreldre og barn (Henriksen 2000). Og innenfor rusforebyggende strategier overfor foreldre blir skolen det sentrale stedet

for møter med, og mellom foreldre. I årene som følger utvikles det en rekke programmer for rusforebyggende foreldresamarbeid i skolen (www.forebygging.no/skole). At programmene også faktisk tas i bruk gjenspeiles tydelig i Helsedirektoratets kartlegging.

Skolen er altså blitt hovedstedet for rusforebyggende strategier rettet mot unge og deres foreldre. Samtidig er rusforebygging et område som i første rekke initieres og administreres av helsemyndighetene. Hovedspørsmålet vi reiser i denne artikkelen er derfor hva som er skolens rolle i dette rusforebyggende arbeidet. Er skolene pådrivere i denne type virksomhet, eller er aktiviteten først og fremst et resultat av initiativ utenfra? Er rusforebygging rettet mot unge og deres foreldre en oppgave som gradvis og umerkelig er i ferd med å gli inn som en del

Øystein Henriksen er dosent i sosialt arbeid og PhD-student i sosiologi, Fakultet for samfunnsvitenskap, Universitetet i Nordland, 8049 Bodø.

Ingrid Fylling er førsteamanuensis i sosiologi, Fakultet for samfunnsvitenskap, Universitetet i Nordland.

Johans Tveit Sandvin er professor i sosiologi, Fakultet for samfunnsvitenskap, Universitetet i Nordland.

av skolens ordinære virksomhet, eller utgjør det en tilleggsoppgave, på siden av skolens institusjonelle oppdrag?

STUDIEN

Artikkelen bygger på en kvalitativ studie av hvordan foreldremøtene i et rusforebyggende program, Unge & Rus (www.ungeogrus.no), introduseres og gjennomføres på fire norske skoler. Alle skolene er lokalisert i kommuner som har vedtatt å benytte programmet ved alle sine skoler. Da studien ble gjennomført i 2009 hadde skolene brukt dette rusforebyggende programmet i tre til syv år. Unge & Rus er et universelt forebyggende program for elever i 8. klasse og deres foreldre. Programmet eies og driftes av Kompetansesenter Rus, Nord-Norge, som er et av syv rusfaglige kompetansesenter som arbeider på oppdrag fra Helsedirektoratet. Hovedstrategien når det gjelder foreldredelen i programmet er å legge tilrette for samtaler mellom foreldre, og mellom foreldrene og de unge. Programmet består av to typer foreldremøter; ett hvor bare foreldre deltar og ett hvor også elevene er med. Mellom disse møtene gjennomføres et forebyggende prosjekt for elevene i skolen basert på ulike typer aktiviteter. Som regel er det lærere som er ansvarlige for programmet og som organiserer og leder foreldremøtene. Det forekommer også at dette gjøres av skoleledere eller av eksterne fagpersoner med særlig kompetanse innen rusforebygging.

Datamaterialet som brukes i analysen er lydopptak fra diskusjoner på foreldremøtene, observasjonsnotater fra de delene av møtene som ikke var tilgjengelig for lydopptak og dokumenter som brukes på møtene slik som innkallinger, innledninger, formulerte diskusjonstema og referater. Intervjuer med dem som var ansvarlige for å organisere og lede møtene på skolene står også sentralt i analysen. Hvem som ble intervjuet fremgår av analysen senere. Intervjuene er gjennomført etter møtene og er innrettet mot å utfylle informasjon og utdype problemstillinger fra observasjoner, samtaler og dokumenter. De fire skolene i utvalget er valgt ut fordi de er forskjellige, er lokalisert på forskjellige steder

i Norge og i ulike typer lokalsamfunn. **Skole A** er lokalisert i kommunesenteret i en nordnorsk kommune med ca. 5000 innbyggere. Ca. 40 foreldre deltok på det første møtet, noen flere på det andre. **Skole B** er ligger i en mindre landbruksbygd ca. 15 km utenom sentrum i en midtnorsk industriby med ca. 10000 innbyggere. Skolen gjennomfører kun det første møtet i programmet, og ca. 20 foreldre deltok. **Skole C** er lokalisert i en større bykommune, i en bydel med et betydelig innslag av elever og foreldre med minoritetsbakgrunn, som også utgjør et flertall av de som deltar på møtet. Ca. 100 foreldre deltok samlet i det første møtet. Det andre møtet startet separat i de fem ulike klassene på trinnet. Datainnsamlingen er knyttet til innledende fellessamling, samt møtene i en av klassene. **Skole D** er lokalisert i samme bykommune som skole C, i en bydel særpreget av innbyggere med høy utdanning, sikre jobber og få innbyggere med minoritetsbakgrunn. Ca. 75 foreldre deltok i begge møtene. Datainnsamlingen knytter seg til innledende plenumssamling på begge møtene, samt møtene i en av klassene på trinnet.

Samtlige foreldre ble informert om studien i et skriv som ble sendt ut sammen med invitasjonen til møtene. Samtykke til deltagelse og lydopptak av samtalen ble gitt på bakgrunn av en muntlig orientering i møtet. Alle lydopptak fra møter og intervjuer er gjennomført av førsteforfatter, som også har skrevet ut datamaterialet i sin helhet. Datamaterialet har vært gjenstand for en samlet tematisk analyse. I denne analysen har observasjonsdata, dokumenter, lydopptak av samtaler og intervjudata vært tillagt samme betydning og kombinasjonen av ulike datakilder bidrar til et detaljrikt og fyldig datamateriale. Det er tre temaer som har hatt særlig relevans for denne artikkelen, nemlig hvordan programmet ble initiert ved skolene, hvordan foreldremøtene gjennomføres, samt oppfatninger om hva slags møter dette er. De to første kommer hovedsakelig til uttrykk i observasjons- og intervjumaterialet, mens det siste kommer til uttrykk i intervjumaterialet og i lydopptak fra samtalen. I artikkelen har vi valgt å presentere dette materialet i

form av komprimerte kasesbeskrivelser for hver enkelt skole, som følges opp av en drøfting med sikte på å besvare artikkelens hovedspørsmål.

INITIERING OG GJENNOMFØRING

Selv om iverksettingen av forebyggingsprogrammet Unge & Rus ved alle skolene skjer på bakgrunn av kommunale vedtak, og selv om foreldremøter er en obligatorisk del av programmet, er det likevel noen tydelige forskjeller mellom de fire skolene i måten programmet kommer i stand og gjennomføres. Samtidig er det innenfor denne variasjonen noen fellestrekk som ikke uten videre kan knyttes til programets utforming.

Skole A gjennomførte programmet Unge & Rus for sjettede gang i 2009, og gjennomføringen har i alle disse årene foregått omtrent på samme måte. De sentrale aktørene i programgjennomføringen er kommunens ruskonsulent og skolens sosiallærer. Om hvorfor det nettopp ble dem sier ruskonsulenten: "Hun godeste tidligere ledende helsesøster, hun hadde nok plukka oss ut før vi visste om det". Initiativet lå hos kommunen, og ledende helsesøster utgjorde den operative kraft vis-à-vis skolen. På direkte spørsmål om det var slik at de to ikke en gang ble spurt om de ville, svarte sosiallæreren: "Nei, vi ble henvist til å møte på et informasjonsmøte, og når vi kom inn på det informasjonsmøtet.. så var det avgjort allerede at vi skulle overta dette prosjektet. Så vi ble ikke spurt."

Siden er det disse to som har hatt ansvaret for gjennomføringen av programmet, og kommunen har fortsatt en pådriverrolle. Sosiallæreren forteller det slik: "Hun [ruskonsulenten] er det jo som om høsten sier at nå må vi sette i gang igjen. Da møtes vi og da planlegger vi fremover og ser på hvordan vi gjorde det i fjor, og hva fungerte og hva fungerte ikke og..". Ruskonsulenten bekrefter at hun har denne rollen, og knytter det til sitt ansvar i kommunen: "Jeg er jo fagleder for rus.. for rustjenesten i [kommunen] så jeg har jo det fagansvaret som innebærer at jeg skal følge det opp, og da er det naturlig at det blir sånn at det er jeg som ringer". Ruskonsulenten ser det altså som naturlig å ta initiati-

vet, ut fra hennes faglige rolle, men det fremgår også at hun handler på vegne av kommunen. På et oppfølgende spørsmål sier ruskonsulenten at hun bl.a. "skulle se til at.. at programmet ble kjørt i skolen". Rollefordelingen bekreftes også på en interessant måte av sosiallæreren som sier at "det er veldig praktisk å ha en på skolen..". Også på møtene er det en tydelig rollefordeling mellom de to. Det er ruskonsulenten som innleder møtene og som leder oppsummeringene i plenum, mens sosiallærer skriver referat fra samtalene. Det er også en tydelig rollefordeling mellom de som *organiserer og leder møtene*, og de som *deltar*, noe som går tydelig fram av lydopptaket fra ruskonsulentens oppsummering: "Ok, nå har dere sittet i gruppe og diskutert. Forhåpentligvis felles standpunkt - regler som dere har blitt enige om. Dere skulle skrive de standpunktene, de reglene som dere eventuelt har blitt enige om ned. Jeg tenkte at vi tar det gruppevis".

Ansvaret for å forebygge rusproblemer hos de unge adresseres altså klart til foreldrene og fellesskapet mellom dem. Det er i den sammenheng også interessant hvordan ungdommene benevnes, både av ruskonsulenten og sosiallæreren. Ruskonsulenten avslutter første foreldremøtet på følgende måte: "OK... begynner vi å nærme oss avslutning.. Nå er det sånn at nå skal elevene.. skal ungdommene deres begynne i prosjektet [om rusforebygging, vår anm.] i neste uke. Og så skal dem jobbe med det her fram nesten til vinterferien og så skal vi ha et nytt foreldremøte da..". Og sosiallærer fortsetter: "Dere blir overraska over hvor reflekterte dem er de ungdommene". Begge utsagn veksler på en interessant måte mellom definisjon av ungdommene som "deres elever", og som foreldrenes "ungdommer".

Skole B har gjennomført Unge & Rus som en fast ordning hvert år etter at det ble innført som en prøveordning i 2002. Skolens nåværende rektor var inspektør i 2002, og har vært en sentral aktør både når det gjelder oppstarten av programmet og den årlige gjennomføringen siden. I dette arbeidet har han hatt sentrale posisjoner utover rollen som skoleleder. I intervjuet

forteller han: ”Jeg satt jo både i skolelederavdelingen og jeg satt i kommunestyret i en periode. Og i forbindelse med at jeg var i kommunestyret så... var jeg da med på de kommunedelsplanene som ble laget og som... Og det er der det her er nedfelt”.

Rektor på skole B har også hatt en viktig rolle i opplæringen av lærere som skulle bruke programmet, både på egen skole og ved andre skoler. Disse posisjonene har gitt ham et særskilt eierskap til programmet, noe han både erkjenner og problematiserer. Han sier: ”Jeg kjenner på det dilemmaet at... på den ene siden er det helt tydelig forankret at det skal gjennomføres. Og på den andre siden så oppfattes det litt for mye som mitt prosjekt. Slik at det... det er ingen som sier det, men du har følt at de tenker at; kommer du nå å pålegger oss arbeid fordi at du har et prosjekt som du liker”.

Rektors personlige engasjement vises også i gjennomføringen av møtene og i samtalen som utspiller seg der. Det er rektor selv som leder møtene, og han innleder på denne måten: ”Når jeg gjorde det her med 9. klassen sist, så gjorde jeg det på den måten at jeg skreiv en overskrift og så... ba jeg om å få høre hva dere synes. Og så skreiv jeg det dere sa. Hvis dere synes det er greit ... Og så sa jeg at da kan vi begynne med den gruppen.. og så kan vi ta den gruppen og så kan vi ta den gruppen. Og så får vi et punkt og så kan dere diskutere innimellom og så korrigere jeg etter som dere sier.. Skal vi gjøre det sånn?” Det personlige pronomenet ”jeg” brukes hele 7 ganger i denne ytringen. Også her er det foreldrenes synspunkter som er sentrale, men rammen for samtalen defineres av rektor, både hva som er tema (overskrifter) og hvordan samtalen organiseres. Rammene legitimeres ved hjelp av tradisjon; ”slik jeg gjorde det sist”. Ved denne skolen kombineres det rusforebyggende foreldremøtet med et foreldremøte om ordinære skoletema. Dette kunne tolkes som uttrykk for at det rusforebyggende arbeidet er tett integrert i skolens øvrige virksomhet. Måten det organiseres og kommuniseres på skaper imidlertid et motsatt inntrykk. Det finnes ikke lydopptak fra denne delen av møtet, men fra

observasjonsnotatene fremgår det at det gjøres et klart skille mellom disse delene. Første del ledes av en lærer ved skolen, og er tydelig skolens møte med foreldrene om skolens saker. Rektor deltar også på denne delen og svarer på spørsmål fra foreldrene om skolens faglige virksomhet. I lydopptakene i den rusforebyggende delen finnes det ingen referanse til skolen. Hovedinntrykket blir at dette er et møte mellom foreldrene og en rektor som har et særskilt engasjement for rusforebyggende arbeid.

Skole C gjennomførte Unge & Rus for 3. gang i 2009, etter at kommunen for like mange år siden hadde vedtatt at programmet skulle være obligatorisk for samtlige skoler. Som en oppfølging av dette vedtaket gjennomføres opplæringskurs i programmet for lærere i skolene i kommunen hvert år. Utdanningsetaten er ansvarlig for å invitere skolene til kurset, mens KoRus-Nord er ansvarlig for innholdet. Ingen av lærerne ved skole C hadde imidlertid deltatt på kurset. I intervju med lærerne i klasseteamet for 8. klassesetrinn forteller teamleder at de dette året fikk invitasjonen til kurset dagen etter at fristen gikk ut. Det var heller ingen av lærerne i teamet som hadde gjennomført programmet tidligere, og ingen uttrykker noe eierskap til programmet. Tvert i mot var mange av lærerne kritiske til at skolen hadde byttet ut det rusforebyggende opplegget de hadde tidligere, som ble gjennomført av ansatte på en institusjon for rusmiddelavhengige. På spørsmål om hvem som tar initiativ til gjennomføring av programmet sier en av lærerne at ”..det er inspektøren som pålegger oss det, så tar vi det derfra”.

Selve gjennomføringen av de rusforebyggende foreldremøtene er relativt svakt strukturert ved skole C. Ytringer som kommer fram i møtene kan tyde på at dette har som formål å styrke deltakelsen fra foreldre og ungdommene selv. I det andre foreldremøtet hvor ungdommene også deltar sier klasselærer: ”Det viktigste er at vi diskuterer på gruppa og hører ..., og at alle får ordet først, at dere tar en runde rundt slik at alle får mulighet til å si noe om hvert punkt, og får anledning til å tenke litt over det - si sin mening, og så diskuterer dere det på gruppa”.

Og han fortsetter: ”Dere kan styre det selv, og så melder jeg meg ut herfra, og håper dere er friske i debatten”. Samtidig kommer han med klare innspill til hvordan gruppesamtalene kan gjennomføres: ”Jeg vil gjerne at elever kan referere det som har blitt sagt på gruppa. Hvis ikke elever vil, så får en voksen ta det. Ordstyrer, det kan være en elev, Det mener jeg”.

Sitatene over illustrerer flere ting. For det første uttrykkes en tydelig oppfatning om at det er diskusjonen mellom foreldrene og de unge som er det viktige. Dette er en møte mellom foreldrene og de unge. Dette understrekes ytterligere ved at læreren ikke bare inntar en passiv rolle, men aktivt melder seg ut. At han likevel bidrar til å gi elevene en sentral rolle, både som ordstyrer og referenter, kan på den ene side tolkes som et forsøk på å styre samtalene. Samtidig kan det også tolkes som en måte å myndiggjøre elevene, kanskje ut fra erfaring om at dersom man ikke aktivt oppfordrer til at elevene skal bidra så blir det lett til at foreldre tar over.

Måten denne læreren avslutter møtet på er også interessant i denne sammenhengen: ”Jeg synes dette har vært kjempefint for meg som lærer.. Det har vært en flott opplevelse å se dere alle sammen... Elevene så ordentlige.. så med. Og foreldrene som har møtt opp.. og det var sånn rolig og behagelig stemning. Og det var akkurat som dere ble litt kjent med en gang. Det var.. og det synes jeg var flott.. og... kjære vene altså.. da ble jeg bare glad”.

Læreren uttrykker her en ekte glede over engasjementet og deltakelsen i møtet, men også en viss overraskelse, som om dette var noe han ikke hadde ventet. Samtidig er det tilhørersens glede over det han har vært vitne til, som skinner igjennom, ikke den ansvarlige klasselærerens tilfredshet over at de lyktes i sitt forsett. Dette møtet er ikke lærerens arena, men noe han har bidratt til å tilrettelegge for.

Skole D var en pilotskole for gjennomføring av Unge & Rus i kommunen. De tok programmet i bruk hele to år før det ble vedtatt som obligatorisk ordning i 2006. Skolens sosiallærer, som i dag er inspektør, var en sentral initiativtaker til dette. To lærere i klasseteamet for 8. klassetrinn

tildeles hvert år et særskilt ansvar for gjennomføring av programmet. I intervju forteller de to lærerne at de bare ble kastet inn i det: ”Dere skal på kurs, hele teamet!’ Alle 8. klasselærerne på trinnet måtte av gårde”. De forteller at det er inspektøren som er pådriver og som representerer kontinuiteten i arbeidet; ”han har fortalt litt sånn hvorfor vi gjør det, og at det var feil det vi gjorde tidligere, og sånn gjør vi det nå..”.

Denne skolen organiserer ansvaret for gjennomføring av foreldremøtene på en særskilt måte, hvor det tidlig i skoleåret velges egne foreldrekontakter som får ansvaret for å lede møtene i sin klasse. I plenumssamlingen på det første foreldremøtet innleder inspektøren og formidler at denne skolen prioriterer rusforebyggende arbeid, og foreldresamarbeid som en del av det. Lærerne som er tildelt et særskilt ansvar innleder deretter om formålet med møtet og hvordan det skal gjennomføres. Deretter presenteres foreldrekontaktene som går sammen med foreldrene i sin klasse for å fortsette møtet klassevis. Ingen av skolens ansatte deltar der.

Skole D skiller seg altså fra de andre tre skolene ved at initiativet til å arrangere rusforebyggende foreldremøter kom fra skolen selv, som frivillig meldte seg til å være pilotskole for Unge & Rus. I likhet med skole B er dette et initiativ som i sterk grad knyttes til en enkeltperson i skolens ledelse. Skolens inspektør beskrives som en ressurs og en garanti for at skolen prioriterer det rusforebyggende arbeidet, og han representerer en kontinuitet i måten arbeidet organiseres og gjennomføres på fra år til år.

Likevel er det denne skolen som tydeligst markerer at dette først og fremst er et anliggende for foreldrene og deres barn, og i mindre grad for skolen. En av lærerne som er ansvarlig for gjennomføringen av programmet sier dette om sitt forhold til foreldremøtet: ”Ja det er nettopp det vi er på en måte, til stede, men ikke der.. vi er her hvis de trenger oss og sånn, men jeg føler... det som de skal diskutere er det som skjer utenfor skolen. Og da tenker jeg at det er naturlig at jeg trekker meg litt unna for jeg er ikke en bit av det som skjer utenfor skolen. Jeg er en bit av det som skjer her på skolen...” Disse oppfatningene

deles også i intervjuet med foreldrekontaktene. En av dem uttrykker det slik: ”Det er jo bra at skolen tar tak i det, men egentlig så er jo ikke det her... det er jo ikke et skoleproblem i utgangspunktet liksom.. Så det er jo kjempebra at det kommer initiativ fra skolen ellers hadde det jo ikke blitt noe, men det er jo egentlig liksom vår.. Det er jo en foreldresak liksom”.

UTENFRA OG UTENFOR

Hva kan så disse casebeskrivelsene fortelle om skolens rolle i gjennomføring av rusforebyggende foreldremøter? En kvalitativ studie gjennomført i fire skoler gir selvsagt ikke grunnlag for generaliseringer i statistisk forstand, men studien avtegner likevel et relativt tydelig mønster ved disse skolene, som det vil være interessant å drøfte i forhold til skolens rolle på det rusforebyggende området. Vi vil sammenfatte og drøfte disse mønstrene langs to dimensjoner: For det første om det rusforebyggende foreldresamarbeidet initieres innenfra eller utenfra. Og for det andre om dette samarbeidet, når det først er etablert, blir en del av skolens ordinære virksomhet.

Vi ser at initieringen av programmet på de fire skolene varierer. På skole A er både oppstarten av programmet og den årlige gjennomføring initiert av kommunens ruskonsulent. Selv om sosiallærerens engasjement gir programmet en forankring også i skolen, er det tydelig at initiativet og påtrykket kommer utenfra. Skole C synes å ha et ganske passivt forhold til programmet. Programmet og foreldremøtene gjennomføres fordi kommunens vedtak krever det, men lærerne er kritiske til at de ikke kunne videreføre skolens tidligere opplegg hvor ansvaret var tillagt en ekstern rusinstitusjon. På skolene B og D er det sentrale skoleledere som er drivkreftene bak etablering av programmet, men engasjementet synes å være mer personlig enn institusjonelt forankret. På skole B synes forankringen hos skolens lærere og øvrige virksomhet å være ganske fraværende. Skole D viser størst initiativ til å gjennomføre det rusforebyggende programmet, og gjør et grundig arbeid når det gjelder

organisering og fordeling av ansvar. Samtidig er det skole D som tydeligst markerer at dette ligger utenfor skolens ansvar. De tar ansvar for å legge til rette for rusforebyggende foreldremøter, men innhold og gjennomføring ansees som foreldrenes ansvar, og møtene gjennomføres uten lærernes deltakelse.

De rusforebyggende foreldremøtene initieres utenfra, først og fremst i den formelle forstand at møtene er del av et program som kommunene har vedtatt at skolene skal gjennomføre. Men dataene viser at møtene også i stor grad forblir en sideordnet aktivitet, med svak forankring i skoleorganisasjonen. Selv om det ved noen av skolene er lærere eller ledere som viser et personlig engasjement i dette arbeidet, gir de aller fleste uttrykk for at dette er noe de er pålagt. Den generelle oppfatningen synes å være at rusforebyggende foreldremøter er møter mellom foreldre, og mellom foreldre og de unge, om et problemområde som i liten grad berører skolen, men som knytter seg til de unges fritid og til relasjonen mellom de unge og deres foreldre. Spørsmålet er da hvordan en kan forstå skolens rolle i dette arbeidet.

SKOLEN SOM AKTØR, ARENA ELLER INSTRUMENT.

Skolens rolle når det gjelder å introdusere og gjennomføre rusforebyggende foreldremøter synes å være flertydig og uavklart, noe som kommer tydelig til uttrykk i vårt datamateriale. Bilde som studien tegner står i et visst spenningsforhold til statlige signaler på det rusforebyggende området slik de kommer til uttrykk i offentlige dokumenter. I *Støttmateriell for rusforebyggende arbeid i skolen* (Helsedirektoratet 2012) begrunnes rusforebyggende arbeid med kompetansemål i Læreplanverket (s. 5), og samarbeid med foresatte inngår som et hovedelement i dette (s. 12). Rusforebyggende foreldremøter beskrives altså her som en del av skolens ordinære oppdrag, men vår studie viser at dette i hovedsak betraktes som en *ekstraordinær* virksomhet. Skolene som inngår i vårt materiale fremstår ikke som selvstendige og aktive aktører

i dette arbeidet, men som tilretteleggere for et arbeid de ikke helt ser som sitt eget. Hvordan kan dette forstås?

Den viktigste forklaringen er trolig at det har å gjøre med selve temaet rusmidler. Det er særlig to forhold ved rusmiddelbruk som problem og forebyggingstema som kan gjøre det egnet til å svekke skolens aktive og selvstendige engasjement. Det ene er at rusmiddelbruk ikke representerer en direkte utfordring for skolen på samme måte som for eksempel uønsket atferd og mobbing. Slike problemer er skolen nødt til å forholde seg til når de oppstår, men også forebygge, fordi de utgjør direkte hindringer for skolene i utøvelsen av deres kjerneoppdrag. Rusmiddelbruk er i de fleste skoler et mindre påtrengende problem fordi det først og fremst foregår utenfor skolen, og er i så måte et større problem for individet selv og for familien, enn for skolen. I denne sammenhengen kan det også ha en viss betydning at rusforebyggende arbeid tradisjonelt har vært betraktet som en oppgave for frivillig sektor, med røtter i det frivillige avholdsarbeidet (Skirbekk 2000).

Det andre forholdet er at rusmiddelbruk som problem og forebyggingstema først og fremst er forankret hos helsemyndighetene og i mindre grad i skolens myndighetsstruktur. Det er i så måte betegnende at *Utdanningsdirektoratets veiledere for utvikling av sosial kompetanse* kun omtaler atferdsforebyggende programmer (s.61-65). Det vil være naturlig å forvente at skolene kjenner et større ansvar og engasjement for oppfølging av signaler og initiativ fra skolens overordnede organer, enn fra helsemyndighetene. At rusforebyggende programmer likevel utgjør et så sterkt innslag i skolen krever andre forklaringer. En åpenbar forklaring for de fire skolene som inngår i vårt materiale er at lokale myndigheter ut fra sin styringsrett har gjort vedtak om det. Det er naturlig at lokale myndigheter kjenner ansvar og engasjement overfor unges rusmiddelbruk, og at de gjerne samarbeider med sentrale myndigheter om rusforebygging blant unge, uavhengig av hvilke myndigheter initiativet kommer fra. At ansvaret plasseres innenfor skolen må sees i lys av en sterk tradisjon i

norske lokalsamfunn for å bruke skolen som møteplass også for aktiviteter som ikke uten videre oppfattes som en del av skolens ordinære oppdrag. Skolens allmenne karakter og økte betydning som sosialiseringsarena (Bjerrum-Nielsen 2009; Øia & Fauske 2010) blir også sett, ikke minst innenfor forebyggingslitteraturen, som en viktig begrunnelse for å benytte skolen som møteplass for utvikling av foreldrefelleskap og av foreldres kompetanse og autoritet til å begrense de unges rusmiddelbruk og forebygge rusproblemer (Henriksen 2000; Støttemateriell s. 8). At rusforebyggende foreldremøter utgjør et stort og økende innslag i norsk skole er derfor ikke nødvendigvis et uttrykk for at denne virksomheten er i ferd med å bli en del av skolens oppdrag, eller at skolen er en aktiv aktør i denne utviklingen. Skolens rolle forstås bedre som en velegnet, kanskje også i økende grad en nødvendig, arena for møter mellom foreldre, og mellom foreldre og ungdom, også for formål som ligger utenfor skolens anliggende.

Som vi har sett har bruken av programmet *Unge & Rus* i alle de fire kommunene i vårt datamateriale sitt utspring i vedtak fattet av de respektive kommunene, som skoleeiere. Det er altså ikke snakk om generelle oppfordringer om at skolene bør arrangere rusforebyggende foreldremøter, men om vedtak som gjør et bestemt tiltaksprogram obligatorisk. Tilsvarende vedtak finnes om bruk av andre tiltaksprogram. Dette kan knyttes til en utvikling hvor forebyggende virksomhet i stigende grad gjennomføres i regi av nasjonale og internasjonale tiltaksprogram (Nordahl et al. 2006). Det foregår med andre ord også en tiltagende standardisering av det rusforebyggende arbeidet, på bekostning av skolens autonomi. Vi så hvordan kommune C måtte avvikle det rusforebyggende arbeidet de allerede hadde. At standardiseringen i tillegg drives fram av helsemyndighetene, og de programmene som brukes primært har en helsefaglig begrunnelse (www.settegrenser.no), kan gi grunnlag for å hevde at skolen ikke bare er arena for dette arbeidet, men også et *instrument* i helsemyndighetenes forebyggingspolitikk. Her er kommunene som skoleeiere en strategisk alliert ved at de har

primæransvaret både for skole og forebyggende helsearbeid.

RUSFOREBYGGING SOM STYRINGSVIRKSOMHET

Det er særlig to observasjoner som underbygger en oppfatning av skolen som instrument, snarere enn som arena og aktør. Den ene er måten skolen benyttes for mobilisering av foreldrene, gjennom foreldremøtet som institusjonell ramme. Det andre er en tydelig styring av hvilken kunnskap som formidles til foreldre innenfor disse møtene.

Vi har ovenfor argumentert for at det ikke finnes en prinsipiell begrunnelse for at rusforebyggende programmer skal arrangeres i skolen, men at det snarere er utviklingstrekk ved skolen som institusjon, og ved en forvitring av alternative møteplasser, som gjør at skolen blir en velegnet arena for slike programmer. Ved å bygge inn foreldremøtet som sentralt virkemiddel i modellen, tar programmet i tillegg i bruk skolens ordinære forum for samarbeid mellom foreldrene og skolen. Dette forumet er allerede institusjonalisert som et legitimt organ, med tydelige normer for oppmøte. Både foreldremøtet som ramme, og det at lærerne tildeles en aktiv rolle, bidrar til å befeste en oppfatning om at dette er en del av det ordinære samarbeidet mellom hjem og skole.

Foreldremøtene gis også en demokratisk form, ved at det er foreldrenes drøftinger seg imellom og senere med ungdommene som utgjør kjernen i programmet. Samtidig starter alle møtene i vår studie med en innledning som vektlegger betydningen av utsatt alkoholdebut for de unge, at foreldre ikke skal servere alkohol til sine barn, at kontakt og felles regler mellom foreldre styrker deres autoritet til å sette grenser, og at de unge ønsker tydelige grenser. Dette beskrives ofte som kjernepunkter i kunnskaps- eller forskningsbasert forebygging (www.settegrenser.no). For å sikre en slik kunnskapsformidling overfor foreldre tilbys det kurs for de som får ansvaret for å gjennomføre rusforebyggende foreldremøter i skolen. Med unntak av skole C, hvor ingen av lærerne dette året hadde deltatt på

kurs, hadde samtlige med ansvar for gjennomføring på de fire skolene mottatt en slik opplæring. I forebyggingslitteraturen kan vi også se en utvikling mot et sterkere krav om en slik opplæring, hvor det innenfor enkelte program utdannes egne instruktører som sertifiseres til å lede rusforebyggende foreldremøter i skolen (Rod 2010). Vi ser med andre ord utviklingen av en praksis hvor både lærerne og foreldrene gjøres til objekter for styring. Lærerne styres til å gjøre foreldrene til objekter for en bestemt kunnskap, som i sin tur skal gjøre foreldrene til spesifikke subjekter både for bestemte oppfatninger og utsagn i foreldresamtalene (som er i pakt med kunnskapen) og for sin egen selvstyring (som forbilde for de unge). På denne måten gjøres foreldrene til det viktigste instrumentet for påvirkning av de unges rusvaner og forebygging av rusproblemer. Villadsen (2007) mener at Foucaults analyser av sammenknytningen av maktteknologi og selvteknologi (Foucault 1988) har særlig aktualitet i dagens liberale velferdsstat, ikke minst innen forebyggende virksomhet. Han mener at vi ser en "voldsom eftersøgning efter styringsteknologier, som kan styre uden at 'overstyre', indgribe uden at forgribe seg på borgeren, ansvarliggjøre uden at overtage ansvar". (s. 157.)

AVSLUTNING

Formålet med denne artikkelen er ikke å kritisere hverken rusforebyggende arbeid blant unge, eller at skolen gjøres til en sentral arena i dette arbeidet. Vi mener heller ikke det er et problem at foreldrene oppfordres til å påvirke de unges rusvaner og forebygging av rusproblemer. Vårt fokus har vært på *skolens rolle* i det rusforebyggende arbeidet, som gjennom studien av de fire skolene fremtrer som noe tvetydig og uklart. På den ene siden synes det klart at det ikke er skolen, og heller ikke skolemyndighetene som er den primære aktør og drivkraft i dette arbeidet, men helsemyndighetene, som via kommunen som både skoleeier og ansvarlig for primærforebyggende helsearbeid, initierer standardiserte programmer som skolene pålegges å bruke. På den andre siden gis virksomhe-

ten skinn av å være en del av skolens ordinære arbeid, og bruken av foreldremøtet gir inntrykk av at foreldrenes involvering er en ordinær del av hjem – skole samarbeidet. Dette gir etter vår oppfatning skolen en tvetydig rolle i dette arbeidet, ikke minst fordi det tvetydige synes å være innebygd som et bevisst element i strategien. Dette er for det første problematisk rent prinsipielt, ved at det gjør foreldrene (og de unge) til objekter for instrumentell handling under dekke av demokratisk deltakelse og medvirkning. For det andre kan det skape uklarheter og i verste fall mistillit i relasjonen mellom foreldre og skolen, for eksempel dersom foreldre har innvendinger mot opplegget og det viser seg at de ikke har mulighet til å påvirke det, fordi heller ikke skolen har en slik påvirkningsmulighet. Selv om foreldre kan avstå fra å delta, representerer det likevel et demokratisk problem dersom foreldrene ikke er fullt ut informert om forutsetningene for opplegget. Foreldremøter er noe foreldrene forventes å delta på, og foreldre må kunne forutsette at det som foregår på foreldremøtet inngår i det ordinære samarbeidet mellom hjem og skole, og er forankret i skolens primære formål og mandat. Svikt i disse forutsetningene risikerer å skade den tillit fra foreldre som skolen er avhengig av for å utføre sitt oppdrag.

Referanser

- Bjerrum-Nielsen, H. (2009). *Skoletid*. Oslo: Universitetsforlaget
- Foucault, M. (1988). *Technologies of the self*.
- Henriksen, Ø. (2000). *Ikke som jeg gjør, men som jeg sier. Om rus, kommunikasjon og oppdragelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- I Martin, Luther H., Huck Gutman & Patrick H. Hutton (red.). *Technologies of the Self: A seminar with Michel Foucault*. Amherst: The University of Massachusetts Press.
- Hauge, R. (1980). *Kriminalitet som ungdomsfenomen*. Oslo: Universitetsforlaget
- Helsedirektoratet (2012). Støttmateriell: *Rusforebyggende arbeid i skolen – forslag til læringsaktiviteter*. Kunnskapsløftet.
- Læreplan for grunnskolen og videregående opplæring. UFD 2006*.
- Nordahl, T., Gravrok, Ø. Knudsmoen, H., Larsen, T. M. B., & Rørnes, K. (red.) (2006) *Forebyggende innsatser i skolen*. Sosial- og helsedirektoratet og Utdanningsdirektoratet.
- Opplæringsloven: *Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa*.
- Pedersen, W. (2006). *Bittersøtt. Ungdom/sosialisering/rusmidler. 2. utgave*. Oslo: Universitetsforlaget
- Rod, M. H. (2010). *Forebyggelsens momenter. En antropologisk analyse af evidens og etik i tiltag rettet imod unges brug af alkohol*. Doktoravhandling, Københavns Universitet, København.
- Skirbekk, S. (2000). *Norge – landet med 7 motkulturer*. Norge i dag, oktober 2000.
- Utdanningsdirektoratet. Veileder for skolen: *Utvikling av sosial kompetanse*.
- Villadsen, K (2007). Makt og selvteknologi. Foucaults aktualitet for velferdsforskningen *Tidsskrift for Velferdsforskning*. Vol. 10, No. 3, 156-167.
- www.forebygging.no/skole
- www.settegrenser.no
- www.ungeogrus.no
- Øia, T. & Fauske, H. (2010). *Oppvekst i Norge*. Andre utgave. Oslo: Abstrakt forlag.

Øystein Henriksen

Fakultet for samfunnsvitenskap
Universitetet i Nordland
8049 Bodø.
Telefon: 91105580
E-post: oystein.henriksen@uin.no

Ingrid Fylling

Fakultet for samfunnsvitenskap
Universitetet i Nordland
8049 Bodø
Tlf: 75517426 / 91313602
E-post: ingrid.fylling@uin.no

Johans Tveit Sandvin

Fakultet for samfunnsvitenskap
Universitetet i Nordland
8049 Bodø
Phone: +4775517631/ 92838670
E-post: johans.tveit.sandvin@uin.no